

bre de coses assenyalades, de 1583, del barceloní Pere Joan Comes: «regonegueren dit Berthomeu Spasa y li trobaren en la *botxaca* de les calses dit pedrenyal [arma de foc] y, volent-le-y llevar, se desparà la roda» (DBal.); i també es tracta de menes de bossa (no butxaques) en els docs. de Sta. Coloma de Queralt de 1565 i 1572 citats per Alcm: «una *botxaque* de cuyro ab una pochá [‘un poc’] de goma», «una *botxacha* de drap de li».

Ja diverses vegades se'ns fa trobadissa en les cançons antigues del nostre romancer (notem la *tj*, ben cert fundada, de la primera): «ya 'n baixan els segadós de la plana de Cerdanya, / ab las faucetes al coll y els didals a la *butjaca*» (recollida a la zona Besalú-Olot, Milà, *Romillo*, 338B5), «cinc balas que el pastó té — al front las hi ha plantades / --- ja li pren un rossiñol qu' a la *butxaca* portava», recollida per Mn. Cinto Verdager i que s'ha de datar del S. XVII (Milà, *ibid.*, 110.10); en la famosa i antiga *Presó de Lleida* una versió porta «ay filla Margarida — quin do vols que yo 't do? / Ay pare, lo meu pare: las claus del *butxacó*» [per posar en llibertat el condemnat], en lloc de la més general «las claus de la presó --- salveu mon ayamadó!» (Milà, 209, vv, 14-15). Ja en Belv. (1803) tant per a «bolsillo» com per a «faltriquera».

En el Princ. en general es pronúncia amb *-tx-*, pronúncia també predominant a les altres regions (si bé Alcm assenyala *-tj-* en alguna localitat de la costa Nord mallorquina, Banyalbufar i, amb *-aga*, *buğáka* a Fornalutx; a Eivissa «*butjaca*, *faldriquera*» (PzCabre-ro, Alcm). Es pronúncia amb *u* a tot Mallorca,¹ si no m'enganyo, a la major part del cat. occid. i moltes localitats valencianes.

Però en aquests dialectes ha tingut i encara té certa extensió una variant amb *bo-*: la vaig recollir així a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera (1932-4), a la Vall de Barravés (BDC VI, 20), a Tremp, i a Urgell, a les Borges, Arqués vacillava entre *bočákə* i *bučákə* (BDLC VI, 56) (però a Tortosa *butxaca*, *-acó*, BDC III, 90). I és així mateix la pronúncia que pressuposa el cognom *Botxaca*, d'extensió local, però molt corrent en diverses comarques occidentals (per exemple a Tremp, a Organyà, 1966, etc.; potser fou malnom d'un caçador, un segador, un arquer, que sempre duia certa bossa, etc.).

Pel que fa a les terres valencianes trobem *bo-* i *bu-*. Com que en part aquella variant porta una *l*, la pogué afavorir la influència dels cast. *bolsillo* i *bolsa*, però és segur que no és aquesta la raó principal, vist que també hi ha formes amb *botx-* i amb *bortx-*;² la forma que més sovint usa MGadea en els seus escrits populars és amb *botx-* (que grafia segons el mal costum de llavors amb *-j-*): «només són ratoners o lladrets de *bojaques* y faixes descuydaes» (T. del Xè I, 40; també pp. 80, 117, 282), si bé també «ficar-se les mans en les *boljaques*» (ib. II, 308) i potser un boscot intern en: «Jaques l'olier, subjecte falt de bon gust en lo vestir, conegut per eixe malnom, que tratava en oli, degué vestir peces molt folgades --- desvirtuant la jaca o jaqueta en ses grans *boljaques*, contínuament

tacada en les pringoses mostres de la sehua mercaderia» (ib. II, 121); en els *Adages* de C. Ros de 1736: «no hià millors coneguts, / que-ls papers de menuts: / tot açò en la caixa, y la clau en la *bolijaca*» (p. 79).

En el Nord restava una forma amb *-r-* i *tx*, pròpia del Maestrat i la Plana, segons Garcia Girona, que ell mateix usà: «reb lo rei les galeres ab gaubança --- / i retindre-les vol a tota ultrança, / mes que no tinga en sa *bortxaca* un sou», *Seidia*, 158. Directament tinc anotat la *borčákə* a Veo, en la Serra d'Espadà (1961); però reapareix *bu-*, sense líquida *i*, cosa interessant, amb sonora, en el muntanyam més agrest entorn d'Alcoi: «Carrer de la *buğákə*», que deu ser un atzuzac, a la vila d'Agres; i *Prats de Buğákə* a la Serra del Faro en la Vall de Castell-de-Castells (a Fageca em digueren que havia estat malnom d'un hisendat, però igualment interessa) (1963); i Enric Valor (c. 1955) confirma que és amb sonora la pronúncia de Castalla i Migjorn valencià (cf. les variants que recull, catalanes o no, Krüger, VKR VIII, 316).

Foren manlleus del català, i no posteriors als Ss. XV o XVI, el sic. *buggiacca* i el sard *bucciacca* 'butxaca' («bolsillo»): MLWagner, *Arch. Stor. Sdo.* III, 392; RFE IX, 257. Encara que el degué rebre a través de parlars castellans, interessa per la seva sonora *-ž-* el port. *borjaca* 'sac de calderer', del qual ni Machado ni jo coneixem dades anteriors a les del dicc. de Moraes de 1823. En castellà ja apareix l'any 1469, però és en un inv. aragonès on sembla designar un buirac o almenys seria un sarró de soldats: «un arco y una *borjaqua*; una capsá larga ---» (BRAE IX, 119). Després apareix en textos literaris de castellà normal, però és només en obres escadusseres (en cast. no arriba mai a ser un terme generalment conegut).

Ja bossa o sarró per a qualsevol mena d'objecte en *Oliveros de Castilla* (a. 1499)³ i en l'historiador de Mèxic Cervantes de Salazar (1560-75); *burchaca* 'sarró de caçador' el 1556; *bujaca* en Calderón i en una obra de 1782 (DHAcEsp.). En dialectes apareix en alguns de llevantins: arag. *bolchaca* «bolsillo» (DAut., Borao, Torres Fornés), murc. *bolchaca* id. (GSoriano), andal. *buchaca* id., *bujaca* 'sarró' («llevaba el limosnero la *burjaca* llena de mendrugos», AVenceslada, p. 68), Segòvia id. «bolsa de piel para ir a la escuela» (Vergara), ast. *buchaca* «bolsa o hucha para guardar moneda» (Rato), cast. de Galfúcia *buchaca* «faltriquera» (BRAE XIV, 108). I força estès per Amèrica: colomb. *busaca* «tronera de billar» (Cuervo, Ap., § 788), venez. id. o *bursaca* (Rivodó, p. 244), salvad. *buchaca* «bolsa» (Barberena), hondur. *burjaca*, guaraní *burijaca* 'alforges' (Morínigo, *Hisp. en el Guar.*, p. 221), argent. *bruaca* (Segovia, p. 418), *burijaca*,⁴ *gruaca*, *buraca*;⁵ piem. i it. *boiàca* «siodello dei marinai; combriccola» (Zaccaria, s. v.).

Per a l'etimologia, descartat algun vell suggeriment que no pot anar,⁶ no manca de probabilitat l'opinió del mateix Diez (seguida pel REW 1382, FEW I, 606a, i Alcm) que vingui del fr. ant. *bouge* 'sac de cuirto', provinent del gallo-llatí *BULGA* o més aviat el seu derivat *BULGIA* (veg. ací s. v. *BUJOLA*), cf. llem.